زنجیرەی کتێب:
٢١
***
بەڕێوەبەری ناوەند: سۆران خالد
بەڕێوەبەری چاپ و بڵاوکردنەوە: شۆڕش غەفووری

MÊXEK

هەگبەی زانین: کتێبی دووەم

سۆشیال پیستیمۆلۆجی

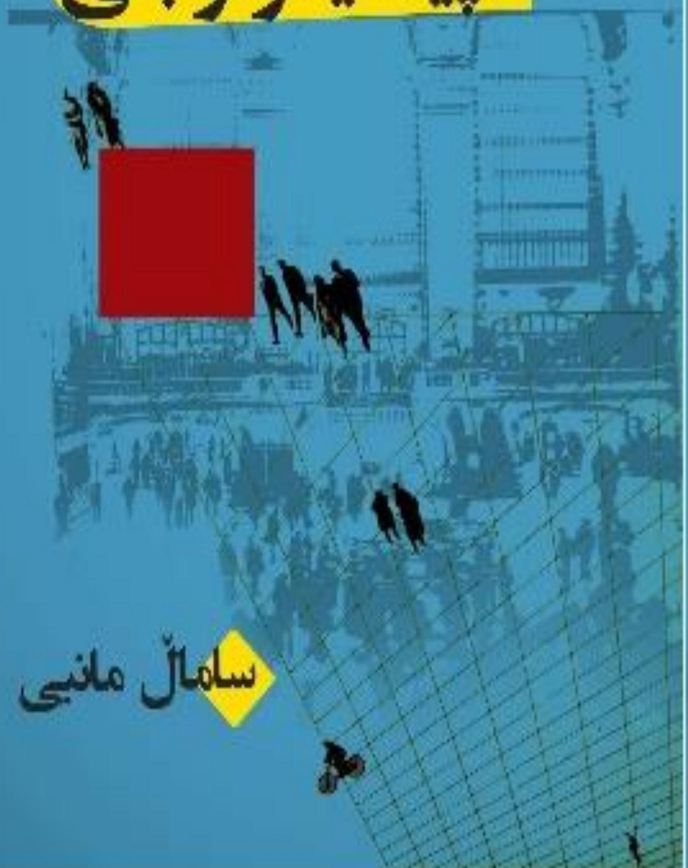

سامال مانی

MÊXEK

هەگبەی زانین: کتێبی دووەم

سۆشیال پیستیمۆلۆجی

سامال مانی

Reading in Epistemology; Social Epistemology

Samal H R. Manee

'هەگبەی زانین'بەتایبەتی مەسەلەی زانین و کێشە و گرفتەکانی ئەدرەخات و ئەسەیەک بۆ زانین پێکدەهێنێت. خوێندن و دیبەیتی فەلسەفەی ئەکادیمی، لە ئاستی زانکۆکانی بەریتانیاو ئەمەریکاو ئەوروپاوە دەگاتە بەتێنە بەردەستی خوێنەری کورد. لە ناو هۆڵەکانی خوێندنداو لە زانکۆکانی کوردستاندا. بابەتەکانی کورت و پوخت و بە زمانێکی ڕوون نووسراون. لە ئەوروپای ئێستادا فەلسەفەیەکانی کەمەکردووەتەوە و ئاستی بەرزی فەلسەفەی ئەکادیمی پاراستووە. سەرچاوەیەکی فەلسەفەیە هەم بۆ خوێندکاری فەلسەفەی ئەکادیمی لەسەر ئاستی زانکۆکان و هەم بۆ هەر کەسێک کە لە ماڵەوە بیەوێت وەک کۆرسێک لە بواری فەلسەفەدا لەسەر 'زانین' بخوێنێتەوە.''

'' لەم کتێبەی دووەمی 'هەگبەی زانین'دا، کاریگەریی کۆمەڵگە لەسەر دروستکردنی باوەڕ و جۆری بیرکردنەوە: لای تاکی ناو کۆمەڵگە کە تاوتوێ دەکەم، هەم لاوازی و هەم گرنگیی ئارگیومێنت و سەرەنجامەکانیان دەردەخەم. ئەو ئارگیومێنتانەی کە لەم کتێبەدا هەڵبژاردووە هەنگێنم، زەمینەی دیبەیتێکی گرنگن لە فەلسەفەدا، لەوانە گرنگتر: دەسەڵات و هێزو ناڕەوایی و هەڵەکردن و ئاڕاستەکردنی بە مەبەست. لە لایەن دەزگاو پێستیوونەکانی ناو کۆمەڵگا دەردەخەن سەبارەت بە بیرکردنەوەی تاک.''

''هەگبەی زانین'م بە جۆرێک نووسیوە کە:

(١) زۆر پێویست نەبێت ئەکات خوێنەر پشتبەستێ ئەکادیمیی فەلسەفیی هەبێت بۆ ئەوەی لێی تێبگات.

(٢) لە ئاستی ناوەرۆکی ئارگیومێنتەکان کەم نەکراوەتەوە. بۆ ئەوەی ئەتوانەسەر بێت وەک سەرچاوەو سوودمەند بێت لە توێژینەوەی هەرسێ بەشەکەی فەلسەفەدا، فەلسەفەی زانست و لۆجیک،میتۆدۆلۆجی و لە پیستیمۆلۆجیدا. هەروەها سەرچاوەیەکی بەسوود بێت لەناو سەرچاوەکانیدا لە پلە جیاوازەکانی خوێندنی فەلسەفە لە زانکۆکاندا.

(٣) لە نووسینی هەگبەی زانیندا ئەوەم ڕەچاو کردووە، کە خوێنەری فەلسەفیی جیدی هەمن لەدەرەوەی دەرگا ئەکادیمییەکان و زانکۆکانیدا، ئەمانە ڕۆشنبیرن و لای من زۆر گرنگن لە کۆمەڵگەی کوردیدا، هەروەک ئەکادیمییەکانن، ئەمانە لەهەولی تێگەیشتندا دەخوێننەوە، لەبەر ئەوان هەوڵمداوە بە جۆرێک 'هەگبەی زانین' بنووسم و دەربڕینەکانم بخەمەڕوو، کەمتر پێچەڵاو ئەکێشکاڵدار بێتەوە.''

کتێب: هەگبەی زانین: کتێبی دووەم؛ سۆشیال پیستیمۆلۆجی

بابەت: فەلسەفە

نووسەر: د. ساماڵ مانیی

هەڵەبڕی و ڕێنووس: محەمەد نەبی

چاپ: یەکەم

تیراژ: 1000 دانە

.لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارە سپاردنی (١170)ی ساڵی ٢٠١8ی پێدراوە

ساڵی چاپ: 2018

چاپخانە: تاران

نرخ: ٥٠00 دینار

هەموو مافێکی بۆ نووسەر پارێزراوە.

07504657439 mexekbooks@gmail.com

فەلسەفە

هەگبەی زانین: کتێبی دووەم؛ سۆشیال پیستیمۆلۆجی

نووسینی: د. سامالْ مانیی

Samal H R. Manee

لە بارەی نووسەرەوە

دکتۆرا لە فەلسەفەدا، پرۆگرامی فەلسەفە بە ئینگلیزی، ئەورووپای یەکگرتوو

بەکالۆریۆس و ماجیستێر لە فەلسەفەدا، زانکۆی لەندەن، بەریتانیا

دوو سالْ مامۆستای فەلسەفەبووە لە زانکۆیەکی هەرێمی کوردستانی باشوور

نووسەری 'هەگبەی زانین'ە بە زمانی کوردی، کە لەسێ کتێبی فەلسەفە پێکهاتوون

لە ئەورووپا، بەزمانی ئینگلیزی بیرکردنەوە فەلسەفییەکانی دەنووسێت و بلاْو دەکاتەوە

ئەوبوارە فەلسەفییانەی کە لێکۆلْینەوەی تیادا کردوون و زیاتر گرنگییان پێ دەدات، ئەمانەن:

فەلسەفەی زانست، لۆجیك، فەلسەفەی زەین و ئاگایی و مێشك، فەلسەفەی زمان و مانا، فەلسەفەی پیستیمۆلۆجی کلاسیك و سۆشیال پیستیمۆلۆجی، فەلسەفەی جێندەر و کۆمەلْگە

ئەندامی هەمیشەیی کۆمەلْەی فەیلەسوفەکانی بەریتانیایە

ئەندامی ئینستیتیوتی باڵای لێکۆڵینەوە فەلسەفییەکانە
ئەندامی ڕێکخراوی فەیلەسوفە ژنەکانی بەریتانیایە

پێشکەشە بە:

ئاری و دیاری

دوو کوڕە چکۆلانە کوردەکەم لە هەشتاکانی سەدەی ڕابوردوودا، ئەمان دایکیان بە تەنها سیاسیکار و پێشمەرگە بوو لە هەموو بنەماڵەکەیاندا، وەک زۆر لە منداڵە کوردەکانیتر لەبەر ئەوەی منداڵی پێشمەرگە بوون؛ دوور لەمن بەخێو دەکران

ناوەرۆک

پێشەکی/ ٩

/بەشی یەکەم: زەمینەی بەکۆمەڵیبوونی زانین 40

/ناوبەشی یەکەم: لە زەمینەی پیستیمۆلۆجی کلاسیکەوە40

/ناوبەشی دووەم: تیۆری سۆشیال کۆنستراکشن؛ دنیای دروستکراوی کۆمەڵگە65

/بەشی دووەم: زانین- ی دروستکراوی کۆمەڵگە77

/ناوبەشی یەکەم: سۆسیۆلۆجی زانین77

/ناوبەشی دووەم: سەرهەڵدانی تیۆری سۆسیۆلۆجی زانین88

/ناوبەشی سێیەم: سۆسیۆلۆجی زانینە زانستییەکان113

/ناوبەشی چوارەم: کاریگەریی میژووی دروستبوونی 'سۆسیۆلۆجی زانین' لەپیستیمۆلۆجیدا124

/بەشی سێیەم: سەرپێخستنی ڕەوتێکی پیستیمۆلۆجی نوێ؛ سۆشیال پیستیمۆلۆجی132

/ناوبەشی یەکەم: سەرچاوەکانی زانین لە بەکۆمەڵی بووندا140

/ناوبەشی دووەم: پێرسەپشنی تاک و پێرسەپشنی بە کۆمەڵ144

/ناوبەشی سێیەم: ئاگایی سەرنجدان لە خۆ و ئینترۆسپێکشنی بە کۆمەڵ157

/ناوبەشی چوارەم: یاد و یادی بەکۆمەڵ161

/بەشی چوارەم: زانین لە ژێر دەسەڵات دا174

ناوبەشی یەکەم: دەسەڵاتی کەڵتور لەسەر تاکی بیرکەرەوە/١٧٤

/ناوبەشی دووەم: ئالیگۆری؛ ئەشکەوتەکەی پلەیتۆ194

/ناوبەشی سێیەم: لە سیستەمی بەکۆمەڵیبووندا220

/ناوبەشی چوارەم: بەڵگە بەکۆمەڵییەکان و تاکی بیرکەرەوە226

ناوبەشی پێنجەم: لە سیتەمی بە کۆمەڵیبوونی زانیندا/٢٤٧

ناوبەشی شەشەم: گێرانەوە، پسپۆڕەکانی زانین، ناتەبایی و نەسازان/٢٥٤

سەرچاوەکان/٢٩٨

....

پێشەکی

لە پێشەکییە گشتییەکەی 'هەگبەی زانین'ەوە:

تا چەند دەزانیت؟ ئەوانەی کە دەیانزانیت، تا چەند ڕاستن؟

ڕاستی چییە؟ زانین چییە؟ پەیوەندیی نێوان زانین و ڕاستی چییە؟ سەرچاوەکانی زانین چین؟ کام لە سەرچاوەکانی زانین جێی متمانەی زیاترن؟ چی ڕاستی نییە؟ چۆن بزانین چی ڕاستە؟ پەیوەندیبیر و بۆچوونو باوەڕ بە ڕاستبوونیانەوە چییە؟ ئەگەر ئەوەی لەوەوپێش بە ڕاستت زانیبوو هەڵە دەرچوو، چی دەکەیت؛ بەسەریاندا دەچیتەوە و چاکیان دەکەیت یان بە تەواوی ڕەتیان دەکەیتەوە و فڕێیان دەدەیت؟ باوەڕەکانمان تا چەند ڕاستن؟ چۆن بزانین باوەڕەکانمان ڕاستن؟ کام مێتۆد باشە بۆ سەلماندنی ڕاستیی باوەڕەکانمان؟ پەیوەندیی نێوان باوەڕ و بۆچوون و زانین چییە؟ دەکرێت گومان لە هەموو ڕاستییەك بکەین؟ دەتوانین بەبێ هەبوونی ڕاستی بژین؟ چی بکەین بۆ ئەوەی دڵنیا بین کە ڕاستیمان دەستدەکەوێت؟ چۆن بتوانین ڕاستیی زیاتر لە زانینەکانماندا و لە ژیاندا بە گشتی کەڵەکە بکەین؟ کام پرۆسەی بیرکردنەوە متمانەبەخشە بۆ دەرخستنی ڕاستی؟ کام مێتۆدی هەڵسەنگاندن بۆ بیرکردنەوەمان باشە و بەرهەمهێنەری ڕاستییە؟ چۆن بتوانین متمانە بە مێتۆدێکی هەڵسەنگاندن بۆ کەڵەکەکردنی ڕاستییەکان ببەخشین؟ هەموو تیۆرە زانستییەکان ڕاستن؟ هەموو ئەو بۆچوونانەی کە دژ بە ڕاستیبوونی زانستن، ڕاستن؟

هەگبەی زانین' بەگشتی پرۆژەیەکی نووسین بوو لای منکە لە سێ کتێب پێکهاتوە، مەبەستەکەم بە گشتی دروستکردنی پردێکە بۆ گەیشتن بە زەمینەی دیبەیتی فەلسەفەی ' ئەکادیمی؛ ڕووی لە چەند جۆرێك لە خوێنەری کوردە، چ لە کوردستان بن یان لە هەندەران، چ لە زانکۆ بن یان لە ماڵەوە بخوێننەوە:

(یەکەم) ئەو ڕۆشنبیرانەی گەر لە کوردستان بن یا لە هەندەران، دەخوێننەوە و تینووی تێگەیشتنن لە فەلسەفە، بەڵام یان لەبەر ئەوەی تەمەنیان ناگونجێت بۆ وەرگرتن لە زانکۆکاندا، یا لەبەر ئەوەی کە ئیشدەکەن و کاتیان نییە بۆ ئەوەیلە زانکۆکاندا بخوێنن، یا بە بێ ویستی خۆیان لە بوارێکیتردا دەخوێنن، یان بەهەر هۆیەکیتر لە خوێندن و دیبەیتی فەلسەفەی ئەکادیمیدوورن. هەر کتێبێکی'هەگبەی زانین' یان هەرسێ کتێبەکەی پێکەوە، دەکرێت وەك کۆرسێك لە ماڵەوە بخوێنرێتەوە، ئاستی خوێندن و دیبەیتی زانکۆکان لە بواری فەلسەفەدا بگەیەنێتە ناو ماڵەکان.

(دووەم) ئەو ڕۆشنبیرە ئەکادیمییانەی کە لە کوردستان و لە هەندەران لە زانکۆکاندا لە بواری فەلسەفەدا دەخوێنن، 'هەگبەی زانین' وەك سەرچاوەیەکی ئەکادیمی، زۆر بەسوودە لە خوێندن وتێگەیشتنیاندا. لەبەر ئەمەیە هەگبەی زانین لەگەڵ ئەوەدا کە ڕوون و کورت و پوخت نووسراوە،بەڵام ئاستی بەرزی ئەکادیمیی خۆی پاراستووە، بە جۆرێک هەم لە کوردستاندا و هەم لە هەندەران بەسوود بێت.

بیرکردنەوەم لەم تێکستانەی 'هەگبەی زانین'دا بەو جۆرەیە کە هەرگیز یەك و دوو ئارگیومەنتی فەلسەفی یان یەك و دوو فەیلەسوف وەڵامدەرەوە نین بۆ هیچ بابەت و پرسیارێکی فەلسەفی. بەڵکو بە پێچەوانەوە، بۆ تێگەیشتن لە هەرپرسیار و بابەتێکی فەلسەفە، پێویستە کۆی هەمووئارگیومەنت و دژە-ئارگیومەنتەکان کە لەسەر ئەو بابەتە هەن، بخوێنرێنەوە، لەگەڵ هەوڵی وەڵامدانەوەی پرسیارەکان و دۆزینەوەی چارەسەر بۆ کێشەکان و وەرگرتنی سەرنج و ڕەخنە و گومانەکان. هاوکات، تەنها بەردەوامیی دیبەیتەکانە کە فەلسەفە دروستدەکەن و 'زانین' زیاتر دەکەن و هەنگاو بە هەنگاو لە ڕاستی نزیکمان دەخەنەوە.

هەر لەبەر ئەمەش بوو کە بڕیارم دا 'هەگبەی زانین' بنووسم کە لە سێ کتێبی جیا و سەربەخۆ پێکهاتووە، بەڵام بە یەك بابەتەوە گرێ دراوە کە ئەویش مەسەلەی 'زانین'ە لە فەلسەفەدا. مەبەستم لە نووسینی هەگبەی زانین ئەوەبوو کە نەخشەیەک بۆ پرسی 'زانین' دروستبکەم، تیایدا پانتایی مەسەلەکە و کێشەکانی دەربکەون. مەبەستم بوو ببێت بە سەرچاوەیەکی فەلسەفەی ئەکادیمی لە ناو سەرچاوەکانی تردا وبەبێ سانسۆری بۆچوونێکی تایبەت، خوێنەر و خوێندکاری ئەکادیمیی فەلسەفە هانبدات بۆ تێگەیشتنی فراوانتر و هەڵسەنگاندنی بیرکردنەوەکانی خۆی و تێگەیشتن و هەڵسەنگاندنی بیرکردنەوەی ئەوانیتری دەوروبەری، بەراوردکردنیان بەوەی لە ئارگیومەنتە فەلسەفییەکاندا دەیانخوێنێتەوە. ئەم پرۆژەی نووسینە مەبەستیەتی هاندەربێت بۆ لێکۆڵینەوەی زیاتر لەسەر ئەو ئارگیومەنت و بابەتانەی کە سەبارەت بە زانینن لە فەلسەفەدا، مەبەستە پردێکی دیبەیتی فەلسەفی دروست بکات لە نێوان خوێنەری کورد و خوێنەری ئەورووپا و بەریتانیا و کیشوەرانی ئینگلیزیزماندا. بە مانایەکیتر؛ زەمینەی دیبەیتی فەلسەفی لە ئەورووپا و بەریتانیا و کیشوەرانی ئینگلیزی زمان بهێنێتە ناو ماڵەکانی کوردستان و بیانخاتە بەردەستی خوێنەرانی کورد و خوێندکارانی زانکۆکانی کوردستان.

هەرسێ کتێبەکەی پرۆژە نووسینی 'هەگبەی زانین' دەکرێت پێکەوە وەك کۆرسێکی فراوان و تێروتەسەل و وەك سەرچاوەیەکی ئەکادیمی لە پلەی خوێندنی ئەکادیمیی بەکالۆریۆس و ماستەر و دکتۆرادا لەسەر مەسەلەی زانین بەکاربهێنرێن. لەهەمان کاتدا هەر یەکە لەو سێ کتێبانەی کە 'هەگبەی زانین' پێك دەهێنن، بە جیا و بۆ خۆی دەتوانێت کۆرسێکی زۆر باشی فەلسەفە بێت، لە ئاستی ئەکادیمیدا لەسەر مەسەلەی زانین. هەر بەو مەبەستەش ئەم سێ کتێبە جیا کراونەتەوە، تا هەریەکەیان ڕێڕەوێك لەو ئارگیومەنتە گرنگ و پێویستانە بگرنە خۆیان کە دەکرێت پێکەوە پۆلێن بکرێن لەسەر زانین. بۆ نموونە، لەم کتێبەی دووەمی 'هەگبەی زانین'دا ئارگیومەنتەکان و ئاڕاستەی بیرکردنەوە تیایدا، بە پیستیمۆلۆجی کلاسیك ناسراون، ئەمە واتەجگە لەوەی کە سەرچاوەیەکی فەلسەفییە بە گشتی، دەکرێت سەرچاوە بێت بۆ لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی لە سەر مەسەلەی زانین لە پیستیمۆلۆجی کلاسیکدا. هەمان مەسەلە سەبارەت بە هەردوو کتێبەکەی تری هەگبەی زانین و پۆلێنکردنیان بەپێی ناوەرۆکەکانیان ڕاستە، بەو جۆرەی کە وەك کۆرسێکی تایبەت و جیا بەسوود بێت،لەهەمان کاتدا لەگەڵ یەکدا، یەک دەگرنەوە سەبارەت بە 'زانین' و پێکەوە تێگەیشتنێکی فراوانتر و قوڵتر دەبەخشن.

ئەم کتێبەیان کتێبی دووەمی'هەگبەی زانین'ە کە لەبەر دەستتدایە، کتێبی یەکەمی 'هەگبەی زانین' پەیوەندیدار بوو بە بە پیستیمۆلۆجی کلاسیکەوە، سەبارەت بە بیرکردنەوە و بۆچوون و باوەڕە لای تاکی بیرکەرەوەی مرۆڤ و تیشکی دەخستە سەر ئەو مێتۆد و لۆجیکانەی کە بەرهەمهێنەری ڕاستی و زانین و زانینی زانستین. لە پیستیمۆلۆجی کلاسیکدا 'تاك'یا تاکی بیرکەرەوە لە چەقی فەلسەفە و مەسەلەی زانیندایە و بیرکردنەوەی مرۆڤ وەك تاك لە خۆ دەگرێت؛ هەر لەبەر ئەمەشە کە بە پیستیمۆلۆجی کلاسیك ناودەبرێت. کتێبی یەکەمی هەگبەی زانین؛ سێ بەشی فەلسەفەی لە خۆ گرتبوو و لە مەسەلەی زانیندا تێکهەڵکێشی کردبوون: بەشی پیستیمۆلۆجی، بەشی فەلسەفەی زانست، بەشی لۆجیك یا مێتۆدۆلۆجی. هەر یەك لەم بەشانەی فەلسەفە پەیوەندیی ڕاستەوخۆیان بە دروستکردنی زانینەوە هەیە، لە کتێبی یەکەمدا پێکەوە پۆلێنم کردوون و لێکدانەوە پیستیمۆلۆجیەکەی بەشی لۆجیك و مێتۆدلۆجی و بەشی فەلسەفەی زانستم تێکهەڵکێش کردووە بە پیستیمۆلۆجی کلاسیک.

لەم کتێبەی دووەمی 'هەگبەی زانین' دا، هەروەکو کتێبی یەکەمی 'هەگبەی زانین' هەموو باسەکان دەکەونە ناو پانتایی فەلسەفەی ئەنەلەتیکەوە، فەلسەفەی ئەنەلەتیك مێتۆدێکی بیرکردنەوەی سەختە، لەبەر ئەمەش سەختترە نووسینی بە زمانی کوردی؛ لەبەر نەبوونی تێرمە لۆجیکی و تایبەتەکانی دەربڕینی فەلسەفە بە کوردی. زۆر بە سادەیی و بە کورتیو پوختی هەوڵمداوە بینوسم و بە ڕوونی ناوەرۆکی زۆربەی ئارگیومەنتە گرنگەکان بە یەك ئاڕاستەدا بخەمە ڕوو، ئەویش مەسەلەی زانینە. 'هەگبەی زانین' پانتاییەکی فراوان لە فەلسەفەدا دەگرێتە خۆ، لە هەر یەکێك لە سێ کتێبەکەیدا ئارگیومەنتەکان بە مەبەستی باسکردنیان لە هەگبەیەکی کورت و پوختدا کورت کراونەتەوە؛ بەبێ کەمکردنەوە لە ئاست و مەبەست و ناوەرۆکەکانیان. لەم کتێبەیاندا کۆمەڵێک سەرنجیترم هێناوەتە ناوەوە کە لە دەرەوەی فەلسەفەی ئەنەلەتیکدان سەبارەت بە زانین؛ لە فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵ-ن؛ هەروەها لە بواری سۆسیۆلۆجی و تیۆری ڕەخنەگری و فەلسەفەی ئەڵمانی.

ئەمە وای کردووە هەگبەی زانین لە بواری پیستیمۆلۆجیدا بێت، بەڵام بە پانتاییەکی فراوانترەوە و هەوڵێکی نوێ بێت. ئەم هەوڵە نوێیە لە چەند ڕوویەکەوەیە:

(یەکەم): تێکهەڵکێشکردن و ئاراستەکردنی ئەو بەشانەی کە پەیوەندییان بە زانینەوە هەیە لە کتێبی یەکەمدا: سێ بەشی فەلسەفە؛ لۆجیك و مێتۆدۆلۆجی، فەلسەفەی زانست، پیستیمۆلۆجی، بۆ دەرخستنی پرس و کێشەکانی زانین. لە کتێبی دووەمدا: فەلسەفەی ئەنەلەتیک لەگەڵ فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵ؛ هەروەهاش سۆسیۆلۆجی و فەلسەفەی ئەڵمانی و تیۆری ڕەخنەگری.

(دووەم): گەرچی ئەم کتێبە یەکێکە لەو سێ کتێبانەی کە پرۆژەی نووسینی 'هەگبەی زانین' پێکدەهێنن، بەڵام ئەم کتێبە بە جیاش، بەبێ یاریدەی دوو کتێبەکەیتری هەگبەی زانین؛سەرچاوە و کۆرسێکە لەسەر مەسەلەی زانین لە سۆشیال پیستیمۆلۆجی دا.

(سێیەم): هەرسێ کتێبەکە پێکەوە 'هەگبەی زانین' پێك دەهێنن وچڕبوونەوەن لەسەر یەک پرس و بابەت، کە 'زانین'ە.

(چوارەم): 'هەگبەی زانین' بۆ خۆی زەمینەیەک پێکدەهێنێت تیایدا خوێنەرو خوێندکارانی کورد و ئەوانەی ئەوروپا و کیشوەرانی ئینگلیزیزمان پێکەوە لە یەک زەمینەی دیبەیتی فەلسەفەدا کۆ دەکاتەوە. یەکێک لە مەبەستەکان پێکهێنانی پردێکی دیبەیتکردنە؛ خوێندنەوەی 'هەگبەی زانین' وەرگرتن لە بواری فەلسەفەدا لە کیشوەر و وولاتانی ئینگلیز زماندا ئاسان دەکات، لە کاتێکدا وەکوتر وەرگرتن لە بواری فەلسەفەدا لەو وڵاتانەدا سەختە لەبەرجیاوازی نێوان سیستەمەکانی پەروەردە و نەبوونی زەمینەی دیبەیتە ئەکادیمییەکانی فەلسەفە لە ناو کوردا.

(پێنجەم): سەرەڕای ئەمانە، لەهەر یەک لە کتێبەکانی ئەم پرۆرە نووسینەدا، پۆلێنکردنی ئارگیومەنتەکان لە چەندین بوار و بەشی ناو فەلسەفەوە ئاراستەن لەسەر مەسەلەی زانین و لەم ئاراستەکردنەدا ئاوێتەی یەکتر دەبن، ئارگیومەنت لە یەکێکیاندا کاریگەرە بەسەر ئەوەیتریاندا، بەڵام هەڵگری زۆر لەوە زیاترن کە تەنها ڕوونکردنەوە و ئارگیومەنت بن لەسەر زانین. لەبەر ئەوەی ئەم ئارگیومەنتانە داپڕاو نین لە مەسەلە و بابەتەکانیتری ناو فەلسەفە بەگشتی، چونکە ئەم ئارگیومەنتانەی کە لە یەك کتێبی هەگبەی زانیندا کۆکراونەتەوە و پێکەوە لە هەر سێ کتێبەکەی پرۆڕەی نووسینی 'هەگبەی زانین'دان؛ زەمینەیەک بۆ مەسەلەی زانین دروستدەکەن، وەك سەرچاوە بۆ بابەتەکانی تری فەلسەفەش دەگونجێن. هەر بەشێکی لێکۆڵینەوە لە فەلسەفەدا بگرین و بە وردی سەرنجیان لێ بدەین؛ بابەت و ئارگیومەنتەکانی پەیوەندییان بە بابەت و ئارگیومەنتەکانی بەشەکانی تری ناو فەلسەفەوە هەیە، هەموو بەشەکانی لێکۆڵینەوە فەلسەفییەکان هەر لە بواری فەلسەفەدان و دەکەونە یەك پانتاییەوە، کە فەلسەفەیە. هەموو بەش و پرسە فەلسەفییەکان لە ئاستێکدا نەك هەر پەیوەندی دروست دەکەن، بەڵکو کاریگەرییان لەسەر یەکتر هەیە و پێکەوە فەلسەفەن؛ ئەمە بۆ ناوەڕۆکی دوو کتێبەکەی تری 'هەگبەی زانین'یش ڕاستە.

هەر لەبەر ئەمەشە، زۆر جار کە ئارگیومەنتێکی بەهێز، لە یەکێك لە بەشەکانی فەلسەفەدا ڕەت دەکرێتەوە، یان دەخرێتە ژێر پرسیارەوە، چەندین ئارگیومەنتیتر لە بەشەکانی تری فەلسەفەدا بە خۆیەوە لاواز دەکات گەر نەیخاتە بەر هەمان تەوژمی ڕەتکردنەوەوە. پێچەوانەکەشی ڕاستە؛ کاتێك لە بەشێکی فەلسەفەدا پرسیاری نوێ و سەرنجی نوێ و ئارگیومەنتی بەهێز دروست دەبێت،ئەو ئارگیومەنتانە پشتگیری لە مەسەلەیەك دەکەن و کاریگەریی هەیە بۆ چەند ئارگیومەنتێکیتر لە بەشەکانیتری فەلسەفەدا. بۆیە دەبێت ئەوە لە بیر نەکرێت کە هەموو بەشەکانی فەلسەفە، وەك بابەت جیا کراونەتەوە بە مەبەستی وردبوونەوەی زیاتر و قووڵبوونەوە و سەرنجدان لە وەڵام و کێشە و گرفت و پرسیارە فەلسەفییەکان، نەك داپڕینیان لە یەکتر. لە بواری فەلسەفەدا هەموو بەشەکان و بابەتەکان پێکەوە فەلسەفە دروست دەکەن و هەمووشمان پێکەوە ئیش دەکەین لەیەک بواردا، کە فەلسەفەیە، تیایدا سەرنج لە پرسیارە گرنگەکان دەدەین، بەڵام هەریەکەمان بە تێڕوانین و بۆچوون و وردەکاریی جیاوازەوە.

ئەو ئارگیومەنتانەی کە لەم کتێبەدا باس کراون و هەڵسەنگێنراون، هەڵبژاردەیەکی گرنگن لەدیبەیت و سەرنج و پرسیار و باسە نوێیەکانی ناو پیستیمۆلۆجی؛ سۆشیال پیستیمۆلۆجی.زۆربەی ئەو ئارگیومەنتە فەلسەفییانەی کە پەیوەندییان بە زانینەوە لە فەلسەفەدا هەیە، هێنراونەتە سەر باسکردن، کە لە ئێستادا خۆی لە سۆشیال پیستیمۆلۆجیدا گرتووەتەوە و ئەم پانۆراما نوێیە ناوەرۆکی کتێبی دووەمی 'هەگبەی زانین'ە و لەم کتیبەدا تاووتوێی دەکەم.

ئەوەی پێویستە خوێنەر لە خوێندنەوەی 'هەگبەی زانین'دا بیزانێت، ئەوەیە کۆی هەموو ئەو باس و سەرنج و ئارگیومەنتانەی باسکراون، پێویستە پێکەوە وەربگیرێن و مەسەلەی 'زانین'یان پێ هەڵسەنگێنرێت. ئەمە لەبەرئەوەی هیچ کام لەم ئارگیومەنت و دیبەیتانە بە تەنها وەڵامی ڕەها نین و هیچ ئارگیومەنتێکی فەلسەفییش لە مێژووی فەلسەفەدا بەبێهەڵە و بەبێ خاڵی لاواز نین، ئەمە ڕاستە بۆ هەموو بیرکردنەوە. دوو جۆر خویندنەوە هەیە بۆ فەلسەفە: یەکەمیان: خوێندنەوەی دەرەوەی خوێندنی ئەکادیمییە؛ خویندنەوەی تێکستەکانی فەیلەسوفێک یان ئارگیومەنتێک یان بەشێکی فەلسەفە و سەرسامبوون پێیان و وەرگرتن و پەسەندکردنیان بێ چەند و چوون. دووەمیان: جۆری خوێندنەوەی ئەکادیمیانەیە؛ ئەمەیانە

که پێویستە بۆ خوێندن و ئیشکردن لە بواری فەلسەفەدا وهەروەهاش بۆ خوێنەری جیدی و تێگەیشتن لە فەلسەفە، لەم جۆرە خوێندنەوەیەدا خوێنەر چەندی دەتوانێت دەبێت هەوڵبدات زۆربەی زۆری ئارگیومەنتەکان لەسەر هەر پرس و بابەتێك وەربگرێت و پاشان هەڵسەنگاندن بۆ بابەتە فەلسەفییەکە بکات؛ لەژێر تیشکی هەموو ئەو سەرنج وئارگیومەنتانەدا کە لەسەری هەن. لێرەدا نەك هەر خوێندنەوە گرنگە، بەڵکو لێوردبوونەوە و بەهەندوەرگرتنی هەموو ئارگیومەنتەکان پێویستن. مەبەستم لە 'بەهەندوەرگرتن' پەسەندکردنی ناوەرۆك و سەرەنجامی ئارگیومەنت نییە، بەڵکو بەهەندگرتن؛ تێگەیشتن و وردبوونەوەیە لە سەرنجەکان و باس و پێناسە و ئاراستە و بنەما و سەرەنجامی ئارگیومەنتەکان و گرنگیدانە بەو سەرنجانەی کە دەیانخەنە ڕوو. لەبەر ئەمەیە هەموو ئارگیومەنت و دژە-ئارگیومەنت و پەرەدۆکس و گومانەکان و سەرنجەکانی کە لە ناو ڕەخنەکاندا دەربڕاون و خراونەتە ڕوو، پێکەوە دەتوانن پانتاییەك لە فەلسەفە پێکبهێنن لەمەڕ تێگەیشتن لە 'زانین'، نەك هەر یەکەیان بە تەنها.

زۆر مەبەستمە ئەو ئاراستەیە بگۆڕم کە لە ئێستادا لە ناو خوێنەری کوردی فەلسەفەدا هەیە؛ ئەویش سەرسامبوونە بە یەک دوو فەیلەسوف و یەک دوو ئارگیومەنتی فەلسەفی یان یەک دوو ڕەوتی فەلسەفی و خۆ ڕازیکردن پێیان، بە تەنها و بەبێ بەراورد کردنیان وهەڵسەنگاندنیان، گەر بە چاوی خوێنەری ئەکادیمیی فەلسەفە لە هەر فەیلەسوفێک و هەر ئارگیومەنتێک بڕوانین؛ لەگەڵ بەهەند گرتنیاندا دەبینین هەرکام لەو بۆچونانەی ناو ئەم ڕەوت وئارگیومەنتانە پڕن لە کەموکورتی و هەڵە. خوێنەری شەقام لەو کەموکورتی و هەڵەکردنانە بەئاگا نیە.

بە ڕای من، پانتایی فەلسەفە زۆر فراوان و گەورەترە لەوەی کە ڕای فەیلەسوفێك یان دوو، ئارگیومەنتێکی فەلسەفی یان دوو، ڕەوتێکی فەلسەفی یان دوو، وەربگیرێن و پەسەند بکرێن و وا دابنرێن کە ڕاستن و ئیتر پاڵی لێ بدرێتەوە.ئەمە گەر لە شەقامیشدا وابێت، ئەوا هەڵەیەکی مەزنە بیرکردنەوەی فەلسەفی وا بناغە بکرێت و دروست بکرێت و پەیڕەو بکرێت لای خوێنەری جیدی بۆ تێگەیشتن و بۆ دروستکردنی زەمینەی دیبەیت و هزراندنی فەلسەفی. بەڵکو بە پێچەوانەی هاندانی ئەوەی کە خوێنەر خۆی بە فەیلەسوفێك یان ڕەوتێکی فەلسەفی ڕازی بکات، دەبێت خوێنەری جیدی بۆ فەلسەفە هانبدرێت لەناو پانتایی هەموو ئەم ئارگیومەنت و دژە-ئارگیومەنت و ڕەوتە جیاجیایانە و گومان و ڕەخنە و هەڵسەنگاندنانەدا بەدوای ئەو ڕۆشناییەدا بگەڕێت کە لە کۆتاییدا دەیگەیەنێت بە تێگەیشتن وزانین، تەنها ئەوکات کەسێک دەتوانێت ببێت بە فەیلەسوف. هەر لەم تێڕوانینەوەیە ئەو دژایەتیەی نێوان فەلسەفەی ئەنەلەتیک و فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵ ڕەت دەکەمەوە؛ دژایەتیەکە ڕەتدەکەمەوە نەک دیبەیت لە نێوانیاندا. لە نێوان ئەم دوو جۆرە لەیەک جیاکراوەی فەلسەفەدا، کە هەردوکیان سەرچاوەکەیان دەگەڕێتەوە بۆ فەلسەفەی یۆنانی دێرین، دژایەتیەکەیان زیاتر لەسەر بنەمای سیاسی و جێۆپۆلیتیک و قۆرخکردن و بەرژەوەندیی شەخسیی ئەوانەیە کە لە یەکێک لەو دوو جۆرەی فەلسەفەدا ئیش دەکەن و بەڕیەکدەکەون، زۆر کەمتر سەبارەت بە دیبەت و ناوەرۆکە جیاوازەکانی ئارگیومەنتە فەلسەفییەکانن.
گەرئەمانەی لێ لادەین و تەنها مەسەلەی دیبەیت و بۆچوون و ئارگیومەنتە جیاوازەکانیان بهێڵینەوە سەبارەت بە هەر پرسێک، ئەوا هەردوو لە ئەنەلەتیک و کۆنتینەنتاڵ پێکەوە زیاتر سوودبەخش دەبن لە فراوانکردنی بواری فەلسەفەدا؛ فەلسەفە هێندە فراوانە پانتاییەکەی دەتوانێت هەموو ئەم ڕەوت و جیاکردنەوانە لە خۆ بگرێت و فەلسەفەی پێ دەوڵەمەندتر بکات. ئەوەش مانای وایە بۆئەوەی ببیت بە فەیلەسوف دەبێت لەم هەموو ئارگیومەنت و دژە-ئارگیومەنتانە و گومان و ڕەخنە و پرسیار و سەرنجانە تێبگەیت و بەوردی بیانخوێنیتەوە، گەرچی زۆر جار لەوانەیە وا ڕێکبکەوێت کە هەندێك لە سەرەنجامی ئەو ئارگیومەنتانەبە لاتەوە پەسەند نەبێت، یان ڕەوتێکی فەلسەفی ڕەتبکەیتەوە؛ بەڵام تەنها ئەوکات دەتوانیت سەرنجێکی باشتر و کامڵتر دروست بکەیت لە فەلسەفەدا.

بە خوێندنەوەی زۆربەی زۆری ئارگیومەنتەکانە لە فەلسەفەدا، کە دەتوانین متمانە بە هەندێك لە بۆچوون و باوەڕەکانمان ببەخشین وبیانکەین بە 'زانین' و متمانەش لە هەندێکیان وەرگرینەوە و ڕەتیان بکەینەوە. بیرکردنەوەیە کۆمان دەکاتەوە و جیامان دەکاتەوە، بەشەڕمان دەدات و ئاشتمان دەکاتەوە، شەیدا و عاشقمان دەکات و ڕق و تۆڵەمان تیا دەڕوێنێت، هەر بیرکردنەوەیە کە دەتوانێت چۆنی بوێت یاریمان پێبکات. هەر بیرکردنەوەشە باوەڕ دروست دەکات، ئەو باوەڕانەی کە بە بەردەوامی وەك داشی شەترەنج یاریمان پێ دەکەن و ژیانمان داگیر دەکەن، زاڵبوونی باوەڕە هەڵەکان بەسەر بیرکردنەوەماندا ژیان پڕووکێنەرن و یەکمان بەویترلەناودەبەن و مرۆڤایەتیمانیان ماندوو کردووە. چ بە شاردنەوەی ترووسکایی ڕاستی، لەڕێی بەزۆر خۆ سەپاندنیان وچ بە ناڕاستبوونی خۆیانەوە؛ تۆڕیکی ئاڵۆزی بیرکردنەوە لە نێوانماندا پێکدەهێنن، چۆن بیانەوێت بەکارمان دەهێنن و دەمانجووڵێنن، دەتوانن بمانکەن بە دۆستی گیانی بە گیانیی یەکتر و لە هەمان کاتدا دەتوانن بمانکەن بە دوژمنی سەرسەختی یەکتر و یەکتریمان پێ لەناوبەرن.

مرۆڤ بیرکەرەوەیە، ئاستی بیرکردنەوە یەکێکە لەو توانایانەی مرۆڤ لە زیندەوەرانیتر جیا دەکاتەوە، وا لە مرۆڤ دەکاتهەم پێداچوونەوە بۆ باوەڕ و بۆچوونەکانی بکات و هەم لە باوەر و بیروبۆچوون مەزنتر بێت. لەبەرئەوەی پرۆسەی بیرکردنەوە لە مرۆڤدا دروستدەبێت، مرۆڤ خاوەنی هەر پێنج هەستەکان و ئاگایی و زمان و مێشکێکی تایبەت بە مرۆڤە؛ چۆنییەتی و کواڵەتیی ئەمانە بەکەموکوڕی و تواناکانییەوە خەسڵەتی 'مرۆڤ' پێکدەهێنێت. هەر مرۆڤە کە بیر وبۆچوونەکان دروستدەکات، هەڵیان دەسەنگێنێت، بەسەریاندا دەچێتەوە، ڕەتیان دەکاتەوە و دەیانگۆڕێت و باشتریان دەکات و بەجێیان دەهێڵێت بۆ ئەوانیتر، کە دوای خۆی دێنە ژیانەوە. بۆ نموونە: گەر خوێنەر بیر لە ژیانی خۆی بکاتەوە -

گەرچی کەمتەمەنیش بێت- دەبینێت لە چەند کاتێکی ناو ژیانیدا بە دەیان باوەڕ و بۆچوونی جیاجیای هەبوون کە لە ئێستادا لێیان دوور کەوتووەتەوە وبڕوای پێیان نەماوە، لەبەرئەوەی بۆی دەرکەوتووە کە ئەو باوەڕ و بۆچوونانەی پێشتر بڕوای پێیان بووە، هەڵە بوون. مەبەستم لە "باوەڕ" هەموو ئەوەیە و هەرشتێکە کە بڕوامان پێیەتی و پێمانوایە، وایە و ڕاستە، باوەڕ سەبارەت بە هەموو ئەو مەسەلانەیە کە دێنە ژیانی ڕۆژانەمانەوە، باوەڕەکان زۆرن و لە بیرکردنەوەماندابە ڕاستەوخۆ یان لە پشتەوە هەن و بە هەموویان دەبن بە تۆڕێکی لەیەکئاڵاو و فراوان و ئەمیان پشتگیری لەوەیتر دەکات وئەویان ئەویتر ڕەت دەکاتەوە. گرنگ نییە ئەو باوەڕانە چی بوون و چەند گەورە بوون کە وازیان لێ هێنراون لە ڕابردودا، بۆ نموونە، دەکرێت باوەڕ مەسەلەیەکی ڕووکەش بێ؛ ئەوە بووبێت کە "مناڵ لە چل شەوی سەرەتای ژیانیدا شەوە دەیبات"، یان "پیاوێك کە جامانەبەسەر نەبێت، کورد نییە"، یان "ژنێك جلی کوردی لەبەر نەکات، شوو ناکات"، یان "گەر یەك تاڵی برژانگت بپەڕێتە سەر کوڵمت، ئەوا هەر ئاواتێك بخوازیت، دێتەدی"، یان هەرمەسەلەی گەورە و گرنگی کۆمەڵایەتی و هزری بێت. مەبەستەکە لێرەدا ئەوەیە کە مرۆڤ دروستکەر و هەڵسەنگێنەری باوەڕەکانە و مرۆڤ بیرکەرەوەیە و باوەڕ دروستدەکات و ڕەتی دەکاتەوە. بیرکەرەوە: بە بەردەوامی و بەپێی بەڵگەی نوێ و ئەزموونکردن لە ژیانیدا هەڵسەنگاندن و پێداچوونەوە بۆ باوەڕو بۆچوونەکانی دەکات. ئەمە ئەو گەنجینەیەیە کە مرۆڤ لە ژیانیدا بەبەردەوامی هەیەتی و لەبەردەستیدایە سەرەڕای ئەو بیرکردنەوەی ئەوانیتری پێش خۆمان بۆیان بەجێ هێشتووین.

ئەڵبەت هیچ کام لەم بیرکردنەوانە بەدەر نین لە هەڵە و کەموکوڕی، هەر ئەم هەڵەو کەموکوڕیانەشن بابەتی دیبەیتی فەلسەفەن .

لە بیرکردنەوەی هەموو تاکێکدا، لەکاتی هەڵسەنگاندنی بۆچوونەکانماندا، بەبێ ئەوەی بە خۆمان بزانین،'باوەڕ' وەک مەسەلەیەکی ئەبستراکت لە ناو ئەم تۆڕە قەرەباڵغ و لێکئاڵاوەدا کە لەئێستادا هەمانن، هەر هەمان 'باوەڕ'ن وەك ئەو 'باوەڕ'ەی کە لە ڕابوردوودا هەمانبوون و بەسەریاندا چووینەتەوە و ڕەتمان کردوونەتەوە و فڕێمانداون. بەڵام ئەم باوەڕەی کە ئێستا هەمانن؛ لەسەری دەژین ولکێنراون بە هەبوونمانەوە و کراون بە بەشێك لە پێناسە و خۆناسین، هەم لای خۆمان و هەم لای کۆمەڵگە، بەو جۆرە 'باوەڕەکان'دەپارێزرێن و کاریگەرییانبەردەوامە لەسەرمان. لەبەر ئەمەشە جاری واهەیە سەرنج دەخەینە سەر باوەڕەکانمان و پرسیاریان لەسەر دادەنێین و بە ئاگاییەوە هەڵیان دەسەنگێنین؛ بەر لەهەر کەسێکیتر خۆمان سەغڵەت دەکەن و پێمان وایە بەم کارە بەشێك لە هەبوون و کەسایەتیمان دەستکاری دەکرێت، وەک ئیهانە و قابیلی قەبوڵنەکردن وەریان دەگرین. ئەگەرچی 'باوەڕ' وەك کاتیگۆری هەر 'باوەڕ'ە و هیچیتر نییە، هەر لە توخمی ئەو باوەڕانەیە کە خۆمان لەوەوپێشتر لە پرۆسەی ئەزموونی ژیانماندا هەڵمان سەنگاندوون و بڕوامان پێیان نەماوە و ڕەتمان کردوونەتەوە، هەر وەک ئەوانەشن کە لە داهاتوودا دروستیان دەکەین. ئەمە جگە لەوەی هیچ باوەڕێك بە تەنها ئیش ناکات و خالس و پاکژ نیە لە تێکەڵاوی بون و تێهەڵچوونی باوەڕیتر؛ هەموو تاکێکی بیرکەرەوە خاوەنی تۆڕێکی فراوانە لە باوەڕ، ئەم تۆڕە، پێکهاتەی چەندین باوەڕە، ژمارەیان گەر بێکۆتا نەبن، زۆر لەوە زیاترن کە بیانژمێریت،هەموو ئەم باوەڕانە وەك تۆڕی جاڵجاڵۆکە بەیەکەوە لکێنراون و ئاڵێنراون و چنراون، ئەمیان بەویتریانەوە بەندە و ئەویان بەوانیترەوە. هەندێك جار لە فەلسەفەدا تۆڕی باوەڕ، وەك بناغەی بینایەك وێنا کراوە، کە یەك لەسەر ئەویترە و، هەندێك جار وەك زنجیرێك وێنا کراوە کە یەك لە دوای یەك پەیوەندە و تێکهەڵکێشی ئەویتر کراوە، بەڵام دەرکەوت گەر بمانەوێت تۆڕی باوەڕەکان وێنا بکەین، تۆڕێکی بێسەروبەر و فراوانە و هیچ کام لەو وێنایانە ڕاست نین و گەلێك لەوە ئاڵۆزترن.

بە گشتی لە فەلسەفەی ئەکادیمیدا، پێویستە بەم جۆرە 'باوەڕ' وەربگیرێت و مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، جگە لەمەش، لەبەرئەوەی هەڵسەنگاندنەکە لەسەر هەموو جۆرەکانی باوەڕە نەک دژایەتیکردنی یەک جۆر لە باوەڕ، هەموانمان دەگرێتەوە، نەک هەڵگرانی جۆرێک لە باوەڕ. لەبەر ئەمەیە وا بەباش دەزانرێت نموونەی ساکار و نا-وروژێنەر بهێنرێنەوە، بە بەراورد بە نموونەی ڕاستەوخۆ و هەژێنەر. دەزانم بەکارهێنانی نموونەی هەژێنەر بۆ دەرخستنی ئەوەی دەتەوێت بیڵێت هەم بۆ نووسەر ئاسانترە، هەم بازاڕ و فرۆشتنی کتێبەکانت زیاتر دەکات؛ بۆ زیادکردنی خوێنەر گرنگە. بەڵام زۆر تێکستی فەلسەفی هەن زۆر وروژێنەرن، لە ئاستی ئەکادیمیدا کواڵەتییان زۆر نزمە و ئارگیومەنتەکانیان لاوازن، گەر هەڵەش نەبن. سەرەڕای ئەوەی لە مەسەلەی بازاڕی فرۆشتنی کتێب تێدەگەم و بە پێویستی دەزانم، بەڵام ئەم نەوروژاندنەم لە تێکستی ئەکادیمیدا لا پەسەندە، بڕوام وایە کە پەروەردە و کاری ئەکادیمی، دەبێت بۆ هەموو کەسێك بێت بەبێ لێکەمکردنەوەیان، بیرکەرەوەی تاك بە جیاوازیی بیرکردنەوە و جیاوازییەکانی تریش کە لەناو ژینگەی ژیان کردنماندا دروستکراون و لکێنراون بە پێناسەی گروپێک لە مرۆڤ، یان کۆی چەند گروپێک؛ ئەمانە پێکەوە خوێنەرن. هیچ کام لەم جیاوازییانە لە نێوانماندا سروشتی نین و تەنها وەك مۆر لە مرۆڤ دراون بۆ جیاکردنەوەیان لە یەکتر بە مەبەستی هەڵاواردنیان و بە مەبەستی زاڵکردنی هەندێکیان بەسەر ئەوانیتردا. لەبەر ئەمەیە لە 'هەگبەی زانین'دا ئەوەم بە پەسەند زانیوە ڕاستەوخۆ ئەو جیاوازیی باوەڕانەی کە بە مرۆڤەوە لکێنراوە و کراوە بە پێناسە و شوناس نەورووژێنم. ئەم جیاکردنەوە کۆمەڵایەتی و ژینگەیی و ئایدیۆلۆجی و سیاسیی و ئاینیانە، لای من بە هیچ جۆرێك گرنگ نین سەبارەت بە پەیوەندیم لەگەڵ تاکی بیرکەرەوەدا و لە دیتنم لەوەی خوێنەر بیرکەرەوەیە پێش ئەوەی هیچ کام لەمانە بێت. لەبەر ئەمەیە کە زۆربەی جار لە مەسەلە هەرە گرنگەکانیشدا نموونە زۆر سادەکان بەکار دەهێنم.

با لەسەر ئەمە نموونەیەك لە ناوەرۆکی کتێبی یەکەمی 'هەگبەی زانین' بهێنمەوە کە پیستیمۆلۆجی کلاسیک بوو: لە کاتێکدا بە نموونەی زۆر سادەو ڕستەی زۆر سەرەتایی، مەسەلەی پێکهێنانی ئارگیومەنت و مەرجەکانی ئارگیومەنتی باش دەهێنمە سەر باس و لە ئارگیومەنتی خراپ جیای دەکەمەوە، ئەم سادەییە هیچ لەوە کەم ناکاتەوە کە مەسەلەی ئارگیومەنت، پەیوەندیی بە هەموو ئەوئاخافتن و نووسین و دەربڕینانەوە هەیە کە ڕۆژانە وەریان دەگرین؛ دەیانخوێنینەوە و بەردەوام دەیانبیستینەوە وپەسەندیان دەکەین؛ چ لە ڕێی ئاخافتن و بیستن و خوێندنەوەی هەواڵەکانی ڕۆژانەوە بێت، یان لە خوێندنەوەی جیدی و لێکۆڵینەوە ئەکادیمییەکاندا بێت. ئەمانە هەر ئەو ئارگیومەنتانەن کە لەو دیبەیت و گفتوگۆیانەدان کە ڕۆژانە، یا خۆمان دەیانکەین بۆ سەلماندنی مەسەلەیەك لای خۆمان و بۆ ئەوانیتر، یا ئەوانیتر دەیکەن و دەیانەوێت لەو ڕێیەوە بۆمانی بسەلمێنن کە بۆچوونەکەی ئەوان ڕاستە و ئەوەی ئێمە هەڵەیە. فۆرمە لۆجیکییەکەی ئارگیومەنت، دەکرێت بگوێزرێتەوە بۆ هەڵسەنگاندنی نموونەی زەق و وروژێنەری بیرکردنەوە و دیبەیت و ئاخافتنەکانی ناو ژیانی ڕۆژانەوە دەیانبیستین لە ڕێی هەموو جۆرەکانی گەیاندنەوە؛ لە کوڕ و کۆبونەوە و سیمینار و کۆنفرانس و 'دیدار' و ڕادیۆ و تەلەڤزیۆن و ڕۆژنامە و کتێبەکاندا. هەوەهاش لە کۆنفرانس و پلینیۆم و کۆبوونەوە سیاسی و حیزبیەکان و پەرلەمان و تەوژمی شەقامدا. لەهەموو ئەمانەدا ئارگیومەنت بەکاردەهێنرێت بۆ سەپاندنی بۆچونێک، بۆ پاساوهێنانەوە سەبارەت بە هەڵەیەک، بۆ دەرخستنی هەڵە و کەموکوڕییەکانی لایەنێکی سیاسیی نەیار لە کێبرکێی وەرگرتنی دەسەڵاتدا، لە بەکارهێنانیدا بۆ دەرخستنی لایەنی باش و بەهێزی حیزبێکی سیاسیی، یان دەرخستنی لایەنی باشی سیاسەتکارێك یا سەرکردەیەك و وێناکردنی بۆچوون و بڕیارەکانی وەك نموونەیەکی بێ هەڵە. لە هەموو ئەم چالاکییانەدا هەموو هەوڵەکان و بڕیارەکان و دەربڕینەکانلەڕێگەی ئارگومێنتەوە دەکرێن؛ زۆربەی جار بەبێ ئەوەی بێژەرەکە یان بیسەرە وەرگرەکە بەوە بزانێت کە ئەوەی دەوترێت و دەیبیستێت، لە فۆرمی ئارگیومەنتدان. زۆربەی زۆری ئەو ئارگیومەنتانەش لەو چالاکیانەدا کە ئاماژەم پێکردوون، لەسەر بنەمای ئەو باوەڕانە پێکهاتوون کە هەڵەن، یان بەلای کەمەوە یەکێک لە بنەماکانیان هەڵەن، یان بنەمایان ڕاستە و سەرەنجامەکەیان هەڵەیە. زۆربەی ئەو ئارگیومەنتانەش کە لەسەر ئەو باوەڕە ناڕاست وهەڵانە هەڵچنراون، ئارگیومەنتێکی باش و دروست نین و لەگەڵیدا سەرنجامەکانیان ڕاست نین.

لەبەر ئەمە بە لامەوە گرنگ بوو باسی ئەوە بکەم کە ئارگیومەنت چییە لە سەرەتای ئەم کتێبەدا، تا خوێنەر لە کاتی نووسین و قسەکردن و وەرگرتن و بیستندا بە فۆرمەکانی ئارگیومەنت ئاشنا بێت و شارەزا بێت چۆن ئارگیومەنتی باش لە هیی خراپ جیا بکاتەوە، کام ئارگیومەنت پەسەند بکات و کامیان ڕەت بکاتەوە، پاش ئەم ئاشنا بوونە، ئیتر کەوتووەتە سەر ئەوەی خوێنەر چۆن بیرکردنەوە و باوەڕەکانی خۆی و ئەوانیتر هەڵدەسەنگێنێت، بەتایبەتی پاش خوێندنەوە و زانینی ئەم هەموو ئارگیومەنت و دژە-ئارگیومەنتانەی کە لەم هەگبەیەدا کۆکراونەتەوە. ئەوەی کە بەلای منەوە گرنگە، ئەوەیە کە لە کەموکوڕیی بیرکردنەوە و سەختیی دەرخستنی ڕاستی و هەبوونی پەرەدۆکسەکان و کێشەکانی ساغکردنەوە وسەلماندن و پەیوەندییەکانی نێوان باوەڕ و ڕاستی و زانین لەلایەك، لەلایەکترەوەپەیوەندییەکانی تیۆرو بەڵگە و پەیوەندییەکانی نێوان بنەما و سەرەنجام لەو ئارگیومەنتانەدا کە دەیبیستن و گوێیان لێدەگرن و دەیانخوێننەوە، لە خوێنەر بگەیەنێت.

بۆ دابینکردنی ئازادیی بڕیاردانە، کە بە ئەرکی ئەکادیمیی خۆمم زانیوە کە لە دەرخستنی ئارگیومەنتەکاندا ئارگیومەنتی دژ بەویتر بهێنمە بەر باس و وەکو خۆی باسی بکەم و زۆر جار لەبری ئەوانیش لەوانەیە وەڵامی هەندێك ڕەخنەی لاواز بدەمەوە، هەروەها ڕەخنە بەهێزەکان بە هەند وەربگرم، بەبێ ئەوەی لەخۆمیان بگرم؛ لە نووسینی کتێبی ئەکادیمیی پەروەردەییدا ئەمە گرنگە لام، لەبەرئەوەی پێویستە هەموو ئارگیومەنتە فەلسەفییەکان بخوێنرێن و بخوێنرێنەوە و هەڵبسەنگێنرێن، چونکە بە کۆی هەرهەموویان پێکەوە فەلسەفە دروست دەکەن. لەبەر ئەوەشە، هەموو ئەو ئارگیومەنتانەی کە لە 'هەگبەی زانین'دا کۆبوونەتەوە؛ مانای ئەوە نییە کە هەموو ئەو ئارگیومەنتانە لەخۆم دەگرم و پەسەندن لام، بەڵکو بریتین لەو ئارگیومەنتانەی کە پێویستە لە فەلسەفەدا بخوێنرێن و بخوێنرێنەوە، بە تایبەتی لە مەسەلەی زانیندا.لەهەر باسێکی ناو ئەم سێ کتێبانەی کە 'هەگبەی زانین' پێکدەهێنن، هەموو ئەمانە ڕەچاو دەکرێن و دەوترێن، بەڵام بە نموونەی سادە و نەورووژێنەر.هەر لەبەر ئەمانەیە کە ئەمە بەجێ دەهێڵم بۆ خوێنەر خۆی، چۆن ئارگیومەنت و ڕەخنە و سەرنجەکانی فەلسەفە بە گشتی و ناو ئەم سێ کتێبەی 'هەگبەی زانین' بە تایبەتی دەبەستێتەوە بە ژیانی ڕۆژانەیەوە، نەك لەبەر ئەوەی نەمەوێت خۆم لە مەسەلە سیاسی و کۆمەڵییەکانی ناو ژیانی ڕۆژانە بدەم. ئێستا پێموایە ئەوەم ڕوون کردەوە کە مەبەستم چییە لە چۆنێتی و ستایەڵی باسکردنەکان و لە نەورووژاندن.

لەبەر هەموو ئەمانە بوون لە سەرەتای ئەم پێشەکیەدا وتم هەموو باسەکان و ئارگیومەنتەکان و سەرنجەکان لە 'هەگبەی زانین'دا ئاستی بەرزی فەلسەفەی ئەکادیمییان پاراستووە و هاوتا و هاوسەردەمن لەگەڵ ئاستی فەلسەفەی زانکۆکانی بەریتانیا و ئەمەریکا و ئەو وڵاتانەی کە بە ئینگلیزی دەدوێن. وەکو لە بیبیلیۆگرافیەکەدا دیارە، هەموو ئەو سەرچاوانەی کە لەم کتێبەدا بەکارهێنراون، سەرچاوەن بە زمانی ئینگلیزی و بەشێکی گرنگن لە خوێندنەی فەلسەفە بە زمانی ئینگلیزی، هەروەهاش لەناو کیشوەرانی ئینگلیزیزمان وئەورۆپا لە بازنەی دیبەیتی فەلسەفەدا، زۆربەیان لە چاپکراوەکانی زانکۆکانی ئۆکسفۆرد و کامبریج و ستانفۆردن کە بۆ مەبەستی لێکۆڵینەوە لە فەلسەفەدا لە ئاستە بەرزەکانی ئەکادیمیدا چاپکراون وبڵاو کراونەتەوە و منیش هەر بەو مەبەستە بەکاریان دەهێنم. گەر دەستیشتان پێ نەگات، ئەوا لە ئینتەرنێتدا لەوانەیە دەستبکەون؛ بەڵام وەك زۆربەی بڵاوکراوە

خۆڕاییەکانی سەر ئینتەرنێت ڕەنگە وەك مەقالە بن یان وەك بەشێك لە کتێبەکان بن و لەوانەیە تێگەیشتنی تەواو نەبەخشن، یا هەندێك لە ئارگیومەنتەکانیان تیادا نەبێ. بۆ ئەو خوێنەرانەی لە هەندەرانن، ئاماژەم پێکردوون کام کتێبانەن لە لیستی سەرچاوەکاندا و بڵاوکراوەن و بە ئاسانی دەستدەکەون لە کتێبخانە و کتێبفرۆشیی وولاتەکاندا.

بە لەبەرچاوگرتنی خوێنەری کورد، چ لە کوردستان بن یا لە هەندەران، هەروەهاش بەو مەبەستەی 'هەگبەی زانین' پردێك لە نێوان هەندەران و کوردستان دا دروست بکات لای خوێنەر، بۆ تاووتوێکردنی فەلسەفەی ئەکادیمی سەبارەت بە پرسی زانین،'هەگبەی زانین'م بە جۆرێك نووسیوە کە: (١) زۆر پێویست بەوە نەکات خوێنەر پێشینەی ئەکادیمیی فەلسەفیی هەبێت بۆ ئەوەی لێی تێبگات. (٢) لە ئاستی ناوەرۆکی ئارگیومەنتەکان کەم نەکراوەتەوە، بۆ ئەوەی تێروتەسەل بێت وەك سەرچاوە و سوودبەخش بێت لە توێژینەوەی هەرسێ بەشەکەی فەلسەفەدا؛ فەلسەفەی زانست و لۆجیك/مێتۆدۆلۆجی و لە پیستیمۆلۆجیدا. هەروەهاش تاسەرچاوەیەکی بەسوود بێت لە ناو سەرچاوەکانیتردا لە پلە جیاوازەکانی خوێندنی فەلسەفە لە زانکۆکاندا.

(٣) لە نووسینی هەگبەی زانیندا ئەوەم ڕەچاو کردووە کەخوێنەری فەلسەفیی جیدی هەن لەدەرەوەی دەزگا ئەکادیمییەکان و زانکۆکاندا، ئەمانە ڕۆشنبیرن و لای من زۆر گرنگن لە کۆمەڵگەی کوردیدا هەروەک ئەکادیمییەکانن، ئەمانە لەهەوڵی تێگەیشتندا دەخوێننەوە، لەبەر ئەوان هەوڵمداوە بە جۆرێك 'هەگبەی زانین' بنووسم و دەربڕینەکانم بخەمەڕوو، کەمتر بچمە ناو تەکنیکاڵەتییەوە، گەر زۆر پێویست نەبووبێت، ئەو تەکنیکاڵەتییەی کە لە فەلسەفەی ئەکادیمیدا زیاتر پێیان ئاشنایین و ئیشی پێ دەکەین و خوێندنەوەی فەلسەفە بۆ خوێنەری دەرەوەی بازنەي ئەکادیمی سەخت دەکەن، لە هەگبەی زانیندا خۆمم لێ پاراستوون.

پرۆژەی ئەم نووسینە، بیرۆکەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٩٣، سەرەتای خوێندنی فەلسەفەی ئەکادیمیم لە زانکۆی لەندەن دا، بەڵام تەواوکردنی دواکەوت. گەرچی ئەم پرۆژەیە دواکەوت، ئەم دواکەوتنەی گۆڕا و بووە بە بەرهەمی ساڵانێکی زۆر لە خوێندنەوە و خوێندنی ئەکادیمی و تێگەیشتنی من لە بابەتەکان، لە ڕێی نووسینی تێز و وتووێژی فەلسەفی وهەڵسەنگاندنی بیرکردنەوە کانمەوە. لێرەدا دەمەوێت هەندێک زانیاریی پێویست لەسەر پێشینەی خۆم لە فەلسەفەدا بخەمە ڕوو؛ وەکو زۆر کەسیتر لە بازنەی خوێنەرانی تینوو بۆ تێگەیشتن لە ناو گەنجی کورددا هەبووم لە کوردستانی باشووردا لە هەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی ڕابوردوودا. زانینی زمانی عەرەبی ئەوکات هێندەی زانینی زمانی ئینگلیزی گرنگ بوو بۆ خوێندنەوە، لەبەر ئەوەی کەمتر لە ئێستا بە زمانی کوردی کتێب دەنوسران. لەبەرئەمە ئێمە وەک پەپولە بەدەوری کتێبخانەکانی سەر شەقامی المتنبی بەغداد و کتێبخانەیەکیتر کە نزیک بەوێ بوولەسەر شەقامی ڕەشید، پەیتا پەیتا کتێبەکانمان دەکڕین بۆخوێندنەوە. لە دەیەی حەفتا و هەشتاکاندا هەندێک جوڵانەوەی ڕەخنەگرییانەی لیبراڵ و چەپ لەناو عەرەبدا هەبوون و کاریگەرییان لەسەر نووسین و وەرگێرانی کتێب دا هەبوو، بە لێشاو لە میسر کتێب دەنوسران و لە زمانەکانیترەوە وەردەگێردرانە سەر زمانی عەرەبی و لە بەیروت لە چاپ دەدران و بڵاودەکرانەوە و لە بەغداد دەفرۆشران و دەخوێنرانەوە. فەلسەفە لە ڕێی خویندنەوەی ئەو نووسینانەی لە زمانەکانیترەوە وەردەگێرانە سەرزمانی عەرەبی لە بەردەستتدا بوون؛ لەبوارەکانی فەلسەفەی سیاسی و ئەدەب و زانستی سیاسەت ونووسینە جێندەریەکان و بواری تر‌ەوە هاتبوونە ناو بیرکردنەوەمەوە. بەڵام هیچیان وەکو خوێندنەوەی ڕاستەوخۆی ئەکادیمی لە فەلسەفەدا بەرچاوڕوونییان پێ نەبەخشیم، هەموو خوێندنەوەیەکی ڕاستەوخۆی فەلسەفە و دیبەیتە فەلسەفییەکانی بازنەی فەلسەفی و ئاشنابوونم بە فەیلەسوفەکان و خوێندنی ئەکادیمی و لێکۆڵینەوە و تێگەیشتنم لە فەلسەفەدا تەنها بە زمانی ئینگلیزی بوون و تەنها لە بەریتانیا و لە ئەورووپا بوون، لەدوای گۆڕانکاری لە جێۆپۆلیتیکی ژیانکردنمدا، دوای بوونم بە پەنابەرێکی سیاسی لە ١٩٨٦ی سەدەی ڕابوردوودا لە بەریتانیا، وا ڕێککەوت و ڕوویانداوە.

بە تایبەتییش ئەم کتێبەی یەکەمی هەگبەی زانین، زەمینەکەی لە فەلسەفەی ئەنەلەتیکدایە و فەلسەفەی ئەنەلەتیکیش تایبەتە بە وڵاتانی ئینگلیزی زمان و زۆربەی -نەک هەموو- تێکستە فەلسەفییەکانی ئەنەلەتیك لە لایەن فەیلەسوفانی بەریتانیا و ئەمەریکا و ئوسترالیا دەنووسرێن.
بە کورتی، پێشینە و زەمینەی فەلسەفیم لە فەلسەفەی ئەنەلەتیکدایە و بە زمانی ئینگلیزییە، بە تایبەتی زیاتر لە زانکۆی لەندەن یەکەم جار زەمینەی تێگەیشتنی فەلسەفیم لا دروست بووە، بەڵام نەمویست سنووری تێگەیشتنم لە فەلسەفەدا لە فەلسەفەی ئەنەلەتیکدا بوەستێنم، دواتر ڕووم کردە وڵاتانیتری ئەورووپا بە گشتی -جگە لە بەریتانیا- بۆ ئەوەی سەرباری ئەو پێشینەیەم لە ئەنەلەتیکدا، شارەزایی و تێگەیشتن لە فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵیشدا بەدەست بهێنم.

هەر لەبەر ئەوەی پرۆژەی نووسینی 'هەگبەی زانین' زۆر لەمێژە لە ئارادایە، لە هەندێك تێکستی فەلسەفیمدا بە زمانی ئینگلیزی، هەندێ لە سەرنجەکانم بڵاو کراونەتەوە لە جۆرناڵ و پریسیدینە ئەکادیمییە فەلسەفییەکانی ئەورووپادا. هەندێك جاریش بابەت و ئارگیومەنتەکان و بۆچوونەکانم بە کوردی باسکردوون، چ لە شێوەی موحازەرەی فەلسەفیدا بووبێ، یا لە کۆرسی فەلسەفی و وۆرکشۆپدا و لە بواری جیاجیای فەلسەفەدا و لە ئاستی جیاجیای ئەکادیمیدا، هەر ئەمەشە کە بابەتەکانی دەوڵەمەندتر کردووە. بۆ نموونە: ئەو بابەتانەی کە لەم پەرتووکەدان و پەیوەندییان بە لۆجیك و مێتۆدۆلۆجییەوە هەیە، ئامادەکردنیان دەگەڕێتەوە بۆ یەکەم جاری پرۆسەی دامەزراندنم لە زانکۆیەکی کوردیدا کە زۆرم خۆشدەویست،

ئەویش زانکۆی سلەیمانی بوو لە کوردستانی باشوردا و لە ساڵی ٢٠٠٣دا بوو، لە کۆتا ساتی دامەزراندا نەمتوانی لەوێ جێگیر بم، ئەوەی گرنگە ئەوەیە ئەوکات، هەندێك لەو موحازەراتانەم بە کوردی ئامادەکردبوون، بۆ ئەوەی لەوێ بیڵێمەوەو باسیان بکەم بۆخوێندکارانی زانکۆکە. هەروەها ئەو بابەتانەی کە پەیوەندییان بە فەلسەفەی زانستەوە هەیە، وەك ڕیالیزم و دژە-ڕیالیزم و تیۆری ئیحتیمالات و بەیزیانیزم و کێشەی سەلماندن و ساغکردنەوە، ئەمانە جگە لەوەی هەندێکیان وەک تێکستی ئەکادیمی فەلسەفی بە زمانی ئینگلیزی بڵاوم کردونەتەوە، لە موحازەرەکانمدا باسم کردوون. لە ساڵانی ٢٠١١–٢٠١٣ لە بەشێکی فەلسەفەی زانکۆیەکی کوردستانی باشوردا مامۆستای فەلسەفە بووم. ئەم بابەتانە وەك موحازەرات ئامادەکراون و دراون بە بەشی فەلسەفە، هەروەهاش وەك کورتەی موحازەرە فەلسەفییەکانیشم -هاندئاوت- دراون بە خوێندکارانی ئەو بەشە.

چەند دێڕیکی تایبەت بە کتێبی دووەمی 'هەگبەی زانین'

بابەتی ئەم کتێبەیان کە کتێبی دووەمی 'هەگبەی زانین'ە، تێڕوانینێکی جیاوازە لە کتێبی یەکەمی ئەم پرۆڕەی نووسینەم. 'سۆشیال پیستیمۆلۆجی' بابەتی تێڕوانینی ئەم کتێبەیە سەبارەت بە 'زانین'، ڕەوتێکی نوێی فەلسەفەیە بە بەراورد بە ڕەوت و بەشەکانیتری فەلسەفەیە و لە ڕەخنەگرتنیەوە لە پیستیمۆلۆجی کلاسیک زەمینەی خۆی دروستکردوە، زۆرجاریش وەکو جێگرەوەی پیستیمۆلۆجی کلاسیک دەکەوێتە بەرچاو. کاریگەرییەکان لەسەر دروستبوونی ئەم ڕەوتە گەورەیە زۆرن، تەنها لە چەند دەیەی ڕابووردودا زەمینەی ئەم ڕەوتە پێکهات و خۆی وەک بەشێک لە لێکۆڵینەوەی فەلسەفی سەبارەت بە زانین و تاکی بیرکەرەوە لە بەکۆمەڵی بوونی و کۆمەڵگەی بیرکەرەوەکاندا دروستکرد. لە ١٩٩٣ وە هەتا ٢٠١١ خوێندکاری پلە جیاوازەکانی ئەکادیمی فەلسەفە بووم لە زانکۆی لەندەن دا؛ زۆر جار کۆڕ و کۆنفرانس و سیمینار دەبەستران، ئەمە سەرەتای پێکهێنانی زەمینەکەی بوو. تا گەڕانەوەم بۆ کوردستان لە ٢٠١١دا بەشێک بووم لە زۆربەی ئەو کۆبونەوە و کۆڕ و سیمنار و کۆنفرانس و سیمپۆزیۆمە فەلسەفییانەی دەکران لە زانکۆی لەندەن دا، زۆر جاریش وای پێویست دەکرد سەفەربکەم بۆ شارەکانیتر لە سەرتاسەری بەریتانیا، بەتایبەتی ئەوانەی نزیک بوون لە لەندەنەوە؛ وەک زانکۆی کامبریج و زانکۆی ئۆکسفۆرد کە نێوانیان لەگەڵ لەندەندا لە نێوانی هەولێر و سلەیمانی کەمترە بە شەمەندەفەری خێرا یا بە لێخوڕینی ئۆتۆمۆبیل. بەتایبەتیش، بەشێک بووم لەو کۆبونەوە و کۆڕ و کۆنفرانسانەی کە ڕەوتە نوێیەکانیان دروست کردوون، لەوانە ئەوانەی سەبارەت بە خستنەسەرپێی سۆشیال پیستیمۆلۆجی بوون و ئەمانەیان زیاتر لە زانکۆی لەندەن دەکران. من زۆر گرنگیم پێ دەدان، لەبەرئەوەی دەمزانی هەموو ئەمانە دەبن بە بەشێک لە مێژوویەکی نوێ لە فەلسەفەدا و وەرچەرخاندن دەکەن لە تێگەیشتنماندا سەبارەت بە زانین. لەبەر ئەمانەیە دەتوانم بڵێم لە هەناوی ئەم وەرچەرخانەدا ژیاوم و لەگەڵ سەرنجە سەرەتاکان و پرۆسەی کامڵبوونی ئارگیومەنتەکان و هەموو باس و کێشە فەلسەفییەکاندا، پاشان لە ووردەکاریەکانی ڕۆژبە ڕۆژی گەشەکردنیەوە تا دەرکەوتنی دیبەیت و دەرخستنی لاوازیی ئەم ئارگیومەنت و ئەویتریاندا. لە ئەزموونی مندا و لە بواری لێکۆڵینەوەی فەلسەفیدا؛ بەشداریکردن لە هەر پرۆسەیەکی مێژوویدا، مەرج نیە بۆ شوێنکەوتن و پەسەندکردنی هەموو ئارگیومەنت و پلان و بڕیارەکانی ئەو پرۆسەیە بێت، لە بواری تێگەیشتنی ئەکادیمیدا، مەرج نیە بۆ پەسەندکردنی هەموو ئارگیومەنتەکان بەشدار بیت لە کۆبوونەوە و دیبەیتەکان دا. بۆ نموونە، هەندێک فەیلەسوف هەن کە بەردەوام دەیانبینین و دیبەیت دەکەن، بۆچوونەکانیان گرنگ نین لام گەرچی زۆر بە ناوبانگیشن و لەوانەیە لە هەندێک ووڵاتدا فەیلەسوفی یەکەم بن. هەروەهاش مەرج نیە هەموو ئەو ڕەوتانەی لەماوەی ژیانی مندا هاتونەتە کایەوە لام پەسەند بن؛ نموونەی یەکێک لەو ڕەوتانەی سەرنجم ڕاناکێشن بە هەبوونیان، دروستبوونی ڕەوتی فەلسەفەی تاقیکاری یە -ئەمە جیاوازە لە ئەزموونگەری- بە لای منەوە نەک هەر زەمینەی فیکری ئەم ڕەوتە نوێیە لاوازە، بەڵکوو گرنگیشی زۆر نیە.

لە کتێبی یەکەمی هەگبەی زانیندا سێ بەشی فەلسەفەم ئاڕاستەی یەک پرس کرد؛ پرسی زانین بوو. ئەو بەشە فەلسەفییانەش بریتی بوون لە: فەلسەفەی زانست، پیستیمۆلۆجی، لۆجیکو میتۆدۆلۆجی. لەم کتێبەی دووەمی 'هەگبەی زانین'دا مەبەستمە:

یەکەم: هەندێک ئارگیومەنت لە دەرەوەی بواری فەلسەفە، لە ئارگیومەنتەکانی ناو بوارەکانی وەکو سۆسیۆلۆجی و سایکۆلۆجی، ئەوانەیان کە پەیوەندییان بە بابەتی بیرکردنەوەی تاک و کۆمەڵگە هەیە بەڵام مەسەلەی پێرسەپشن و کۆگنەتیڤی دەجوڵێنن و لەبەرئەوەی هەردوو پرسی پێرسەپشن و کۆگنەتیڤ پرسی فەلسەفیشن، دەیانهێنمە ناو باسەکەوە.

دووەم: هەندێک لە ئارگیومەنتەکانی فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵ ئاڕاستەدەکەم لەسەر پرسی زانین، لەبەر پەیوەندییان بە بابەتی ئەم کتێبەوە؛ کە سۆشیال پیستیمۆلۆجیە. واتە ئەم کتێبە تا ڕادەیەک هەندیک بواریتری دەرەوەی فەلسەفە لەگەڵ دوو بەری فەلسەفەدا کۆدەکاتەوە: فەلسەفەی ئەنەلەتیک و فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵ. بەڵام، لەبەرئەوەی هەموو

کتێبەکانی'هەگبەی زانین' لە پانتایی فەلسەفەی ئەنەلەتیکدایە، بێگومان کەمتر لە فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵ باس دەکەم، ئەو سەرنج و ئارگیومەنتانەم هێناوەتە سەر باس کە جگە لەوەی لە مێژووی فەلسەفەدا کاریگەرییان هەیە پەیوەندیشیان بە سۆشیال پیستیمۆلۆجیەوە هەیە لە ئێستادا. لەگەڵ ئەمەدا کە ئەم هەوڵە دەدەم، دەبێت ئەوەش بڵێم؛ ڕەوت و وەرچەرخانە نوێیەکەی سۆشیال پیستیمۆلۆجی لە ناوهەناوی فەلسەفەی ئەنەلەتیکدایە، ئەوەی من لێرەدا کردوومە هەوڵێکی نوێیە لە کۆکردنەوەی چەند ئارگیومەنتێکی ناو دوو بەرەی جیاواز لە فەلسەفەدا و ئاڕاستە کردنیان لەسەر یەک پرس کە پرسی زانینە، بۆیە دەکرێت دەرخەری هەندێک لە جیاوازیەکانی نێوان فەلسەفەی کۆنتینەنتاڵ و فەلسەفەی ئەنەلەتیک بێت.

ئەوەی لەم کتێبەدا بە ووردی سەرنجی لەسەرە هەندێک پرسیاری نوێن لە پیستیمۆلۆجیدا و لە پرسی زانین دا، وەکو: زانین زانینی تاکە یا هیی کۆمەڵگەیە؟ تاکی بیرکەرەوە زاڵە بەسەر کۆمەڵگەیدا یان کۆمەڵگە بەسەر بیرکەرەوەی تاکدا زاڵە؟ گەر تاک بیرکەرەوەیە لە کۆمەڵگەدا، کۆمەڵگە تا چەند کاریگەری هەیە بەسەر بیرکردنەوەیدا؟ چۆن زانین وەردەگرین لە کۆمەڵگەدا؟ چۆن زانین دەستاودەستدەکەین لە پێکەوە ژیانماندا؟ بڵاوبوونەوەی زانین و کاریگەریی دەزگاکانی ناو کۆمەڵگە لەسەر بیرکەرەوەی تاک چین؟ سەرچاوە بەکۆمەڵییەکانی زانین لە کۆمەڵگەدا تا چەند جێی متمانەن بۆ زانینێکی ڕاست؟

لەم کتێبەی دووەمی 'هەگبەی زانین'دا، کاریگەریی بەکۆمەڵیبوون و کۆمەڵگە لەسەر دروستکردنی باوەڕ و جۆری بیرکردنەوە، لای تاکی ناو کۆمەڵگەکە تاووتوێ دەکەم، هەم لاوازی و هەم گرنگیی ئارگیومەنت و سەرەنجامەکانیان دەردەخەم، ئەو ئارگیومەنتانەی لەم کتێبەدا هەڵیاندەسەنگێنم زەمینەی دیبەیتێکی گرنگن لە ئێستای فەلسەفەدا، لەمەش گرنگتر؛ کاریگەریی دەسەڵات وهێز و جومگەکانی بەڕێوەبردن و ناڕەوایی و هەڵەکردن و ئاڕاستەکردنی بەمەبەست لە لایەن دەزگاکانی سیاسەت و ڕۆشنبیری وهەموو ئینستیوتەکانی ناو کۆمەڵگە دەردەخەن لەسەر بیرکردنەوەی تاک.

لەم کتێبەدا، سەرنج لەسەر دروستبوونی زانین لای تاکی بیرکەرەوەیە لە ناو ژینگە کۆمەڵایەتییەکەیدا، ژینگەی بیرکردنەوەی بەکۆمەڵی تاک، کۆمەڵگەکەیەتی، ئەو کۆمەڵگەیەی لەگەڵ ئەوانیتردا تیایدا دەژی. ئەم کتێبە وەک هەموو کتێبەکانی پرۆژە نووسینی 'هەگبەی زانین'، هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی، لەسەر زانین وڕاستی وسەرچاوە و مێتۆدەکانی بەدەستهێنانی، دەستاودەستکردنی و کاریگەریی بەکۆمەڵیبوونی ژیان لەسەر بیرکردنەوەی تاکی بیرکەرەوە دەدوێت لە کۆمەڵگەدا. لەگەڵ ئەمەدا پرۆسەی زانین و ساغکردنەوە و سەلماندنی بە کۆمەڵیی باوەڕەکان، لەژێر سەرنجێکیتردایە؛ سەرنجێکی نوێ لە فەلسەفەدا دەخاتەگەڕ، وەرچەرخانێکە بۆ سەرپەیوەندیی تاک بەوانیترەوە و بە کۆمەڵگە و ژینگەی ژیانکردنەوە، واتە تاک لە بەکۆمەڵیبوونیدا، ئەو پرسیارە نوێیانە تاوتوێ دەکات سەبارەت بەوەن تا چەند تاکی بیرکەرەوە لە کۆمەڵگەکەیدا لەژێر کاریگەریی کۆمەڵگەکەیدایە لەمەسەلەی باوەڕ و بڕیاردان و وەرگرتن و بەخشینی زانین دا؟ جۆری پەیوەندییەکانی تا چەند لەژێر کاریگەریی ئەو دەزگا و ئیسنتیتیوتانەدایە کە بیر و بۆچوون دروستدەکەن، وەکو میدیا و دەزگاکانی چاپکردن و دەزگا ڕۆشنبیریەکان و زانکۆکان وجومگە حکومییەکان و هەموو ئەو دەزگایانەی کە لە کۆمەڵگەدا دروست دەکرێن؟ هەروەها لە ئاخافتن و زانیاری و زانین وەرگرتن و گێڕانەوە و شایەتی و جۆرەکانیتری پەیوەندیدا، تا چەند هەڵە و ناڕاستی دەخزێتە ناو زانینەکانمانەوە؟ ئەمانە هەندێك لەو پرسیارە سەرەکییانە بوون کە ئەم کتێبە تاوتوێیان دەکات و ئارگیومەنتەکانیان هەڵدەسەنگێنێت و ڕوونیان دەکاتەوە، کێشەو گرفت و گومانەکان، لەسەریان دەخاتە ڕوو.

د. ساماڵ مانیی

بەهاری ٢٠١٨لەندەن

Bibliography

Bartlett Frederic ،'An experimental study of some problems of perceiving and imaging' British Journal of Psychology8 ،.

Berger Peter & Luckmann Thomas. 'The social constraction of reality' ،London Penguin Books1991 ،.

Berger Peter and Luckmann Thomas ،The Social Construction of Reality ،Penguin Books1967 ،.

Bloor David ،'Knowledge and Social Imagery' ،University of Chivago Press ،1976 ،rep-published in 1991.

Schmitt Frederick F ،Socializing Epistemology; the social dimensions of Knowledge (Rowman & Littlefield Publishers1994 ،)2-1 ،

Carp Richard M. ،"Perception and Material Culture: Historical and Cross-Cultural Perspectives ،"Historical Reflections/Reflexion Historiques' ، ،23No.3 ،Cultural and Historical Interpretation Through Nontextual Material (Fall1997):282.

Coady C A J ،'Testimony; A Philosophical Study ،Clarendon Press1992 ،.

Comte Auguste ،A General View of Positivism (Discours sur l'ensemble du positivisme) originally written between 1830–1842 ،translated by Harriet Martineau1865 ،.

Durkheim Emile & Mauss Marcel ،'Primitive Classification ،Translated & Edited by Rodney Needham ،(Cohen & West1963 ،)48 ،.

Durkheim Émile ،Rules of sociological method (Les règles de la méthode sociologique) originally published 1895. Also Published in english ، one of which is by free press 1982.

Durkheim Emile ،'The Elementary Forms of Religious Life'. Originally published in 1912. Translated & Edited by Rodney Needham ،(Cohen & West1963 ،)48 ،.

Enoch David ،"Not Just a Truthometer: Taking Oneself Seriously (but not Too Seriously) in Cases of Peer Disagreement". Mind119 ، (476) (2010): 953-997. -first published online December 212010 ،.

Feuerbach Ludwig ،'The Essence of Christianity' ،originally published in1841. Translated by Marian Evans ،London: Trubne & Co ،Ludgate Hill ،l88l.

Fumerton Richard ،'You Can't Trust a Philosopher' In Richard Feldman & Ted A. Warfield (eds.) ،Disagreement. (Oxford University Press ، 2010).

Foucault Michel ،The Order of Things: Archaeology of the Human Sciences ،Routledge Classics1974 ،.

Foucault Michel ،The Archaeology of Knowledge. London: Tavistock1972 ،.

Foucault Michel ،'Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason' ،Abridged edistion1961 ،.

Foucault Michel ،Discipline and Punishment: The Birth of the Prison ،translated by Alan Sheridan ،Vintage1995 ،.

Fuller Steve ،Dissent Over Descent: Intelligent Design's Challenge to Darwinism. (Icon Books – 2008).

Giambattista Vico ،'The New Science'of Giambattista Vico translated by Thomas Goddard Bergin ،(Cornell University Press1984 ،).(Original full title is"Principles/Origins of New/Renewed Science About/Surrounding the Common Nature of Nations" this is the major work of Italian philosopher Giambattista Vico ،was originally published in 1725.)

Gilbert Margaret ،"Remarks on Collective belief"Socializing Epistemology; the Social Dimensions of Knowledge (Rowman & Littlefield Publishers1994 ،.

Goldman Alvin ،pathways to Knowledge: Private and public ،Oxford university press2002 ،.

Goldman Alvin ،'Foundations of Social epistemics' ،Synthese ،Vol.73. 1 ،pp:109-1441987 ،.

Hakli Raul ،"Collective epistemology" in Collective epistemology ،Vol. 20 eds Hans Bernhard Schmid ،Daniel Sirtes and Marcel Weber (Walter de Gruyter2011 ،): 119-153.

Halbwaches Maurice and Coser Lewis. A ،On Collective Memory. Translated by Lewis A. Coser ،University of Chicago Press1992 ،.

Halbwachs Maurice ،The Collective memory (originally written in 1950) ،translated by Francis J. Ditter ،Jr. ،and Vida Yazdi Ditter1980 ،.

Hegle Georg Wilhelm Friedrich ،'The Phenomenolocy of spirit' (originally written in 1807)Translated by Terry Pinkard ،Cambridge university press2018 ،.

Husserl Edmound ،Ideas; General Introduction to Pure Phenomenology (originally published in 1913) ،Translated by Boyce Gibson ،reprinted Routledge2002 ،.

Kelly Thomas ،"The Epistemic Significance of Disagreement ،" In Oxford Studies in Epistemology ،Vol. 1 ،eds. T. Gendler and J. Hawthorne ، (Oxford University Press. 2005: 167-196.

Kelly Thomas ،"Peer Disagreement and Higher Order Evidence ،" in Social Epistemology: Essential Readings eds. Alvin Goldman & Dennis Whitcomb (Oxford University Press2010 ،): 183-217.

Kuhn Thomas ،The Structure of Scientific Revolutions (1962) ،in: Thomas Kuhn an Ian Hacking ،(University of Chicago Press2012 ،).

Kusch Martin ،"Social epistemology" in The Routledge Companion to Epistemology ،eds. Sven Bernecker and Duncan Pritchard (Routledge ، 2011): 875-7.

Kusch Martin ،"Social epistemology" in The Routledge Companion to Epistemology ،eds. Sven Bernecker and Duncan Pritchard (Routledge ، 2011): 875-7.

Marx Karl and EngelsFriedrich ،'German Ideology' ،orginally written in 1846 ،but republished many times ،one is by (Progress publisher ، 1968)

Manee Samal H.R ،Hagbey Zanin: Book one; Classic Epistemology. Mexak publishing ،2018 ،.

Manee Samal H. R ،'Social Indeterminacy and Quine's Indeterminacy Thesis' ،The Jornal of Philosophy ،Year XXVI ،Book 32017 ،.

ManeeSamal H. R ،The 'truth' between Realism and Anti-Realism ،International Journal of Philosophy ،Volume 6 ،Issue 2 ،June 2018.

MannheimKarl ،by MacIver ،Robert Ideologies and Utopia 1938 The American Historical Review43 ،: 814-17 ،originally written in 1929 ، Translated in 1936.

Merton Robert ،"The Sociology of Knowledge" ،' Isis: A Journal of the History of Science 27 ،(1937):493-503.

Plato, *The Allegory of the Cave*, Republic VII, 514 a, 2 to 517 a,7.

RortyRichard, "Philosophy and the Mirror of Nature" (Princeton University Press,1979), 377.

Scheler Max, 'Problems of a Sociology of Knowledge', translated by Manfred Frings, Routledge, 2013.

Schmitt Frederick. F, *Socializing Epistemology; the social dimensions of Knowledge* (Rowman & Littlefield Publishers, 1994.

Sieyès Emmanuel Joseph, *The Essential Political Writings,* Published by Brill, Netherlands, 2014.

Trey Hedden, Sarah Ketay, Arthur Aron, Hazel Rose Markus and John D.E Gabrieli, "Cultural Influences on Neural Substrates of Attentional Control," *Psychological Science* 19, No.1, 2008.

Wertsch James V., "The Narrative Organization of Collective Memory", and Cheryl Mattingly, Nancy Lutkehaus, and Jason Throop, "Troubling the Boundary between Psychology and Anthropology: Jerome Bruner and His Inspiration." Special Issue of *Ethos* 36, no. 1 (2008):120-135.